

EKONOMICZNE I SPOŁECZNE ZNACZENIE ROLNICZYCH SPÓŁDZIELNI PRODUKCYJNYCH W POLSCE*

Małgorzata Matyja

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

Abstrakt. W artykule zaprezentowano krótkie rozważania na temat grupowej działalności rolników w Polsce i na świecie. Celem opracowania jest ukazanie istoty działalności rolniczych spółdzielni produkcyjnych (RSP) w Polsce oraz ich roli w zakresie ochrony rolników i lokalnych społeczności. W dalszej części artykułu omówiono zastosowane metody badawcze oraz zakres podmiotowy, przestrzenny i czasowy badań własnych. Opisano historię RSP w Polsce wyjaśniając przyczyny ich zakładania i likwidowania. Przedstawiono istotę i rolę spółdzielczej działalności w rolnictwie wraz ze wskazaniem zalet grupowego gospodarowania, a także scharakteryzowano rolniczą, gospodarczą i społeczną działalność polskich RSP.

Słowa kluczowe: rolnicze spółdzielnie produkcyjne, agrobiznes, działalność społeczna

WSTĘP

W gospodarce rynkowej, w której istnieje ekonomiczna potrzeba grupowej działalności rolników indywidualnych, spółdzielnie rolnicze stanowią atrakcyjną formę gospodarowania. Przekonało się już o tym wiele krajów Europy Zachodniej, Stany Zjednoczone i inne państwa świata, w których rolnictwo jest dobrze rozwinięte, a producenci dobrze zorganizowani. Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej wzmocniło szanse rozwojowe rolniczych spółdzielni produkcyjnych (RSP), funkcjonujących w naszym

* Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki, nr N N112 389940.

kraju od wielu lat. Jednak obserwacje praktyczne wskazują na istotne trudności we wzmacnianiu działalności poszczególnych spółdzielni. W polskich realiach zachodzi konieczność zmiany klimatu politycznego odnośnie tej formy gospodarowania, popularyzacji osiągnięć dobrze prosperujących spółdzielni oraz uświadomienia społeczeństwu, w tym również samym spółdzielcom zasadność i użyteczność występowania spółdzielni rolniczych. Dlatego też celem artykułu jest ukazanie istoty działalności rolniczych spółdzielni produkcyjnych w Polsce oraz ich roli w zakresie ochrony rolników i lokalnych społeczności.

METODYKA BADAŃ

Aby zrealizować przyjęty cel, zastosowano następujące metody badawcze:

- metoda analizy i krytyki piśmiennictwa oraz wnioskowania logicznego w zakresie dokonania rysu historycznego RSP, opisu roli i znaczenia spółdzielczości w rolnictwie, a także omówienia współczesnej działalności rolniczo-gospodarczej RSP oraz form działalności społecznej w okresie realnego socjalizmu w Polsce,
- metoda badań ankietowych z użyciem kwestionariusza ankiety w przeprowadzeniu sondażu diagnostycznego na wybranej grupie rolniczych spółdzielni produkcyjnych w zakresie określenia współczesnej działalności społecznej RSP.

Badania ankietowe przeprowadzono w 2011 roku w województwie opolskim. Zakres czasowy badań obejmował lata 2008-2010. Badaniami objęto próbę pełną, liczącą 105 RSP mających swą siedzibę na Opolszczyźnie i aktywnie prowadzących działalność. Zwrot ankiet uzyskano z 33 badanych spółdzielni, co stanowi 31,4% próby pełnej. Pod względem średniej powierzchni użytków rolnych oraz struktury występowania próba ta jest reprezentatywna w skali województwa. Wniosków nie należy jednak uogólniać w skali całego kraju. Wyniki badań ankietowych mają zatem charakter wyłącznie indykatorywny.

HISTORIA ROLNICZEJ SPÓŁDZIELCZOŚCI PRODUKCYJNEJ W POLSCE

Początki polskiej spółdzielczości sięgają początku XIX wieku i są związane z działalnością wybitnego polskiego działacza Stanisława Staszica, którego uważa się za prekursora zespołowego gospodarowania. W kolejnych latach na świecie miały miejsce wydarzenia, które w istotny sposób przyczyniły się do rozwoju spółdzielczości. Coraz bardziej popularna stawała się teoria marksizmu. Panował pogląd, że gospodarstwa chłopskie należy stopniowo przekształcać w gospodarstwa spółdzielcze, z zachowaniem zasady dobrowolności i przy ekonomicznej oraz organizacyjnej pomocy państwa socjalistycznego [Mazurkiewicz 1988]. Teoria agrarna Lenina stała się podstawą strategii przemian strukturalnych w polskim rolnictwie po zakończeniu I wojny światowej. W 1920 roku uchwalono w Polsce pierwszą ustawę spółdzielczą, w której ujednociono podstawy prawne zakładania, funkcjonowania i rozwiązywania spółdzielni, precyzowano definicję spółdzielni, ustalono prawa i obowiązki członków, wprowadzono zasadę przeznaczenia części wypracowanego zysku na fundusze zasobowe oraz określono warunki prowadzenia lustracji. Sytuacja ekonomiczno-społeczna kraju, ubóstwo ludno-

ści, przeludnienie wsi i problem tzw. głodu ziemi wpływały jednak na ograniczenie działalności spółdzielczości w okresie międzywojennym.

W czasach okupacji hitlerowskiej spółdzielnie na ziemiach polskich miały ściśle określoną przez okupanta rolę zaopatrywania ludności w towary, skupowania produktów i dystrybuowania towarów na przydziały handlowe. Taka forma działalności spółdzielni umożliwiała im z kolei organizowanie pomocy dla podziemia, a same spółdzielnie stały się miejscem konspiracyjnych kontaktów oraz pełniły funkcje ośrodków polskiej nauki, historii i literatury. W ostatnich latach wojny poszczególne ugrupowania polityczne przygotowywały swoje programy odbudowy Polski w okresie powojennym, w tym założenia odnośnie roli spółdzielczości.

Pierwsze lata władzy ludowej w Polsce stały zatem pod znakiem dokonywania masowej parcelacji majątków i organizowania osadnictwa na Ziemiach Odzyskanych. Tym samym rozpoczęto dokonywanie przeobrażeń strukturalnych w rolnictwie. W socjalistycznym sektorze rolniczym powstały liczne państwowe gospodarstwa rolne (tzw. PGR-y) i inne gospodarstwa pozostające we władaniu jednostek społecznych.

Na poniemieckich majątkach z terenów Ziemi Zachodnich i Północnych w celu lepszego zagospodarowania ziemi za pomocą deficytowej ilości inwentarza żywego i sprzętu rolniczego zaczęły powstawać pierwsze formy grupowego gospodarowania. Te isticie rolnicze spółdzielnie produkcyjne miały charakter parcelacyjno-osadniczy i były organizowane spontanicznie, głównie przez byłych pracowników folwarcznych oraz samych rolników [Bajan 1988]. Koncepcję spółdzielczego osadnictwa parcelacyjnego popierały ówczesne władze polityczne i administracyjne, zaznaczając jednocześnie, że nie jest to droga do kolektywizacji rolnictwa indywidualnego, a tylko etap przejściowy w kształtowaniu struktury społecznej wsi. Jednak z powodu licznych trudności w pierwszym okresie zagospodarowania terenów Ziemi Odzyskanych, a także pewnej nieufności ze strony rolników rozwój ilościowy spółdzielni był niewielki. W tabeli 1 zaprezentowano podstawowe dane organizacyjno-gospodarcze dotyczące polskich rolniczych spółdzielni produkcyjnych poczynając od 1950 roku.

Tabela 1. Dane dotyczące rolniczych spółdzielni produkcyjnych w Polsce w latach 1950-2004

	1950	1955	1965	1975	1985	1990	2000	2004
Liczba RSP	623	9 076	1 229	1 216	2 340	2 240	1 085	920
Liczba członków ('000)	25,3	205,2	30,8	57,5	170,4	183,7	55,0	47,0
Użytki rolne (tys. ha)	190	1 867	226	418	695	696	366	279
Grunty orne (tys. ha)	ND	1 260	151	261	530	565	317	245,5
Plony zbóż (dt/ha)	14,5	14,9	22,1	29,3	30,4	37,2	37,0	50,3
Plony – buraki cukrowe (dt/ha)	ND	163	245	291	341	360	427	429
Plony – rzepak (dt/ha)	ND	ND	18,9	23,6	23,2	22,8	25,4	35,5
Bydło (tys. szt.)	42	577	96	234	264	188	65	56,3
Trzoda chlewna (tys. szt.)	57	874	123	318	785	972	580	389,0

ND – brak danych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rolnictwo... [2008, s. 8].

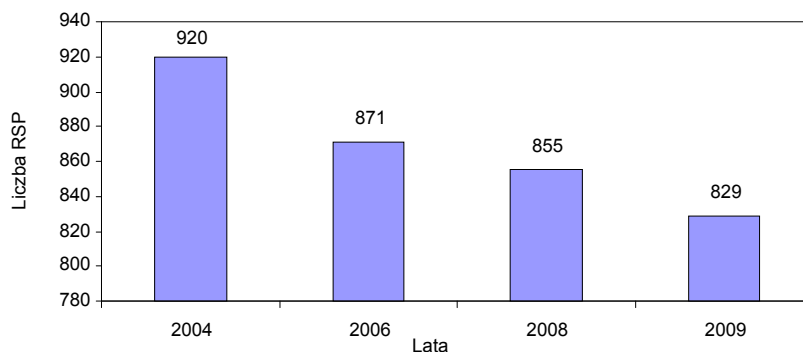
Sytuacja zmieniła się diametralnie w 1949 roku, kiedy to został przyjęty plan przyspieszonej (forsownej) kolektywizacji całego rolnictwa, zmierzający do przekształcenia każdej polskiej wsi w system spółdzielczy. Plan sześcioletni miał swoje negatywne konsekwencje w postaci nie tylko spadku produktywności rolnictwa, lecz także w wytworzeniu się atmosfery wrogości wokół spółdzielczości produkcyjnej.

Lata 1957-1970 charakteryzowały się dużym naciskiem na eliminację błędów popełnionych podczas kolektywizacji. Początkowo masowo likwidowano zarówno dobrze, jak i źle prosperujące spółdzielnie, niszczone majątek, dewastowano gospodarstwa. Z drugiej jednak strony znaczna część spółdzielców nie akceptowała rozwiązania się spółdzielni i próbowała wrócić do zespołowej formy gospodarowania, organizując się od nowa. Pod koniec tego etapu ewolucyjnego ponownie uruchomiono pomoc państwa, którą objęto w szczególności nowo tworzące się RSP. W warunkach nowego, sprzyjającego klimatu społeczno-politycznego następował proces umacniania się gospodarczego poszczególnych spółdzielni.

Jednak już od początku lat osiemdziesiątych XX wieku rolnicze spółdzielnie produkcyjne zostały zmuszone do funkcjonowania w zmieniającym się systemie ekonomicznym kraju [Woś 1991]. W wyniku reformy gospodarczej z 1982 roku gwałtownie zmniejszono pomoc państwa dla rolnictwa, w tym dla RSP. Utrudniano dostęp do kredytów inwestycyjnych i obrotowych, diametralnie ograniczono dotacje bezpośrednie oraz zaniechano stosowania obniżania oprocentowania i znacznych umorzeń kredytów. Jednym słowem – spółdzielniom w krótkim czasie odebrano wszystko to, co do niedawna w największym stopniu wpływało na ich siłę rozwojową. Jednak pojawiające się na skutek wprowadzania nowych zasad trudności ekonomiczne i społeczne nie doprowadziły do znaczącej skali rozpadu RSP. Spółdzielnie wykazały znaczną zdolność adaptacji do nowych warunków gospodarowania, oferując swoim członkom dość dobrą sytuację dochodową i skutecznie umacniając w nich poczucie wspólnej własności.

Poważny cios rolniczej spółdzielczości produkcyjnej zadała transformacja ustrojowa w Polsce z początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Wraz z początkiem nowego systemu przybrała na sile powszechna gloryfikacja gospodarki indywidualnej. Rolnicze spółdzielnie produkcyjne były natomiast kojarzone z wymuszoną kolektywizacją rolnictwa, dlatego wciąż postrzegano je jako wytwór odchodzącego systemu [Dzun 2009]. RSP znalazły się więc w trudnej sytuacji społecznej, zarówno zewnętrznej, pogarszanej dodatkowo przez niekorzystne ustawodawstwo jak i wewnętrznej, którą stanowił kryzys spółdzielczości jako formy gospodarowania oraz kryzys członkostwa. Wszystko to miało swój wyraz w spadającej liczbie spółdzielni [Guzewicz i in. 2001]. Procesy dostosowawcze rolniczych spółdzielni produkcyjnych do twardych wymogów gospodarki rynkowej wymusiły na nich konieczność podjęcia działań restrukturyzacyjnych i modernizacyjnych. Spółdzielnie poszukiwały zatem różnego rodzaju przedsięwzięć gospodarczych, które umożliwiłyby im pozyskanie kapitału i nowoczesnych technologii oraz poszerzenie rynku zbytu dla swoich produktów rolno-spożywczych. Podmioty te zawiązywały więc różnego rodzaju spółki z innymi jednostkami gospodarczymi, włączając w to także przedsiębiorstwa zagraniczne. W rezultacie okres dostosowawczy przetrwały z reguły spółdzielnie większe, silniejsze ekonomicznie i dobrze zarządzane. W przededniu wejścia Polski do Unii Europejskiej większość RSP była dobrze przygotowana do konkurowania zarówno na krajowym, jak i wspólnym rynku rolnym.

W 2004 roku liczba aktywnie działających RSP wynosiła 920 w skali kraju (rys. 1). W następnych pięciu latach spadła niemal o 10%. W 2009 roku było zarejestrowanych

Rys. 1. Liczba RSP w Polsce w latach 2004-2009

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Tomczak [2010, s. 31], dane Krajowego Związku Rewizyjnego Rolniczych Spółdzielni Produkcyjnych.

1108 RSP, z czego 829 prowadziło czynną działalność gospodarczą. Pozostałą część stanowiły spółdzielnie znajdujące się w stanie likwidacji lub upadłości bądź z zawieszoną działalnością. Kształtujący się od lat dziewięćdziesiątych XX wieku spadkowy trend liczebności RSP w ostatnim czasie został więc nieco zahamowany. Niestety, obserwowane współcześnie zjawisko dążenia spółdzielców do podziału majątku i likwidacji spółdzielni oraz brak zakładania nowych spółdzielni spowoduje prawdopodobnie, że liczba RSP nadal będzie się zmniejszać. Tym samym istnieje ryzyko zatracenia idealistycznych założeń działalności spółdzielczej w rzeczywistości rolniczo-gospodarczej.

ISTOTA I ROLA SPÓŁDZIELCZOŚCI W DZIAŁALNOŚCI ROLNICZEJ

Idea spółdzielni rolniczych jest znana na całym świecie. Spółdzielnie rolnicze występują we wszystkich krajach, w których rolnictwo funkcjonuje w warunkach gospodarki rynkowej, niezależnie od stopnia rozwoju danego kraju i jego lokalizacji [Mierzwa 2005]. Spółdzielczość zajmuje ważną pozycję w sektorach rolniczych gospodarek poszczególnych państw, ponieważ ludność zamieszkująca tereny wiejskie nierzadko prowadzi pewne rodzaje swojej działalności właśnie w spółdzielniach rolniczych.

Rolnicze spółdzielnie produkcyjne stanowią szczególny przykład spółdzielczej formy gospodarowania. Są szansą dla osamotnionych, indywidualnych rolników na wzmocnienie ich pozycji na rynku i niwelowanie negatywnych skutków globalizującej się gospodarki [Domagalski 2006]. Idea wspólnego działania w ramach spółdzielczej formy gospodarowania jest podyktowana zarówno wymogami globalizującego się rynku, jak i specyfiką produkcji rolniczej. Pojedyncze gospodarstwo rolne, jako jednostka stosunkowo niewielka, nie dysponuje odpowiednią siłą przetargową wobec dostawców środków do produkcji z jednej strony i odbiorców produktów z drugiej. Podmioty te bowiem, ze względu na duże rozproszenie sektora producentów rolnych, mogą w zasadzie bez ograniczeń i łatwo zmieniać rolników, z którymi kooperują. Dla pojedynczych rolników oznacza to znaczną niepewność odnośnie możliwości zbytu swoich produktów. Co więcej, indywidualne gospodarstwo nie posiada dostatecznych zdolności do

konkurowania z większymi producentami rolnymi, zorganizowanymi często w formach prywatnych przedsiębiorstw. Dlatego też pojedyncze gospodarstwa rolne, najliczniejsze podmioty w całej sferze gospodarki żywnościowej, najczęściej są narażone na podporządkowanie się otoczeniu i zmuszone stosować się do nie zawsze poprawnych reguł jego funkcjonowania.

Rolnicze spółdzielnie produkcyjne są odpowiedzią na te i inne bolączki indywidualnego rolnictwa. Ich idea opiera się na współdziałaniu drobnych, rozproszonych producentów rolnych w ramach silnej i przyjaznej organizacji o ściśle określonych zasadach prowadzenia działalności. Siła spółdzielni rolniczych, wynikająca właśnie z tego współdziałania, ma zapewnić członkom-rolnikom takie ekonomiczne i społeczne profity, których nie są oni w stanie uzyskać, działając w pojedynkę. Do podstawowych przyczyn przemawiających za współdziałaniem rolników w ramach rolniczych spółdzielni produkcyjnych, należą więc:

- poprawa zdolności negocjacyjnych w kontaktach z podmiotami zewnętrznymi,
- uzyskanie dostępu do tańszych środków produkcji i niezbędnych usług,
- wzmocnienie pozycji konkurencyjnej względem dużych podmiotów handlowych i przetwórców,
- zdolność do poszerzania i otwierania rynków,
- udostępnianie przez spółdzielnie swoim członkom produktów spożywczych lub usług, które nie są dostępne na rynku (np. w sytuacji gdy mechanizmy rynkowe nie zapewniają zadowalających relacji),
- możliwość dostosowania produkcji, a tym samym podaży do zapotrzebowania zgłaszanego przez klientów,
- poprawa wydajności rynkowej wpływająca zarówno na same spółdzielnie, jak i na społeczeństwo i gospodarkę narodową,
- niwelowanie ryzyka i niepewności związanej ze zbytem produktów,
- dzięki łączeniu środków w ramach spółdzielni, pełniejsze rozeznanie nieuniknionego ryzyka związanego z przyrodniczymi i biologicznymi uwarunkowaniami produkcji (wpływ warunków pogodowych, zróżnicowanie jakości produktów i rozproszenie geograficzne),
- duża szansa wzrostu dochodów rolników – członków spółdzielni i udostępnianie miejsc pracy dla lokalnej społeczności.

Powyższe zalety spółdzielczego gospodarowania w rolnictwie, choć tak oczywiste i wielokrotnie powtarzane, nie wydają się jednak być w Polsce skutecznym sposobem zachęty rolników do podjęcia takiej formy działania. Dlatego też nie obserwuje się obecnie zjawiska zakładania nowych RSP. Jednak spółdzielnie rolnicze nie spełniają wyłącznie funkcji gospodarczych. Istotnym elementem ich funkcjonowania jest również prowadzenie działalności społecznej na rzecz członków i środowiska lokalnego.

ROLNICZA, GOSPODARCZA I SPOŁECZNA DZIAŁALNOŚĆ RSP

Przedmiotem działalności rolniczych spółdzielni produkcyjnych, zgodnie z obowiązującym w Polsce prawem [Ustawa... 1982], jest prowadzenie wspólnego, wielorodzinnego gospodarstwa rolnego oraz podejmowanie działalności na rzecz indywidualnych gospodarstw rolnych członków. Poza działalnością gospodarczą spółdzielnie te mają

również prawo prowadzenia ubocznie każdego innego rodzaju działalności, w tym działalności społecznej i oświatowo-kulturalnej na rzecz swoich członków i ich środowiska lokalnego.

Postrzeganie gospodarstwa rolnego w kategoriach czynników produkcji (ziemia, praca, kapitał) prowadzi do stwierdzenia, że do zasadniczych zadań rolniczych spółdzielni produkcyjnych, jako zorganizowanego zespołu ludzi, ziemi i innych zasobów, należy przede wszystkim uprawa roślin oraz chów zwierząt. W istocie, RSP w Polsce to organizacje zajmujące się produkcją roślinną, w tym uprawą zbóż, rzepaku, buraków cukrowych i roślin pastewnych oraz zwierzęcą – chowem i hodowlą trzody chlewnej, drobiu rzeźnego i nieśnego oraz bydła mlecznego i opasowego, a dla zaopatrzenia własnych ferm zwierząt – również produkcją pasz treściwych [Rolnictwo... 2008]. Ponadto niektóre spółdzielnie podejmują także działalność przetwórczą owoców i warzyw, mięsa, drobiu i mleka, produkując tym samym w dużym asortymencie soki i napoje owocowe, wyroby mięsne, wędliniarskie i mleczarskie. Większe spółdzielnie posiadają nawet własną sieć handlową i detaliczną, poprzez którą sprzedają wytworzone produkty.

W dzisiejszych RSP można zaobserwować również zjawisko dywersyfikacji, polegającej na rozszerzeniu działalności rolniczej na pozarolnicze obszary aktywności gospodarczej. Do obszarów tych należą w szczególności: działalność warsztatowa, usługi rolnicze, transportowe i remontowo-budowlane, produkcja materiałów budowlanych oraz przetwórstwo drewna. Niektóre spółdzielnie uruchamiają także stacje paliw płynnych, stacje diagnostyczne pojazdów i sprzętu rolniczego oraz świadczą usługi związane z rozbudową infrastruktury na terenach wiejskich. Wiele z nich zamierza w przyszłości uczestniczyć w inwestycjach dotyczących odnawialnych źródeł energii.

Działalność społeczna jest wynikiem określonej polityki socjalnej samorządów w rolniczych spółdzielniach produkcyjnych, stosowanych preferencji oraz sposobów dysponowania funduszem socjalnym. Jest wyrazem dążeń w realizacji równości i sprawiedliwości społecznej oraz społecznie pożądanych postaw, wzorów, norm i zasad postępowania. Jednocześnie przyczynia się do kształtowania stosunków międzyludzkich, twórczo wpływających na przebieg działalności gospodarczej rolniczych spółdzielni produkcyjnych [Pudelkiewicz 1990].

Społeczna strona działalności RSP była szczególnie rozwinięta w czasach, kiedy z jednej strony władza państwowa wspierała ich funkcjonowanie, a z drugiej istniały realne potrzeby korzystania z takiej formy aktywności. RSP podejmowały wówczas wiele przedsięwzięć mających na celu poprawę warunków życia zarówno członków, jak i społeczności lokalnej. Przykłady takich działań przedstawiono w tabeli 2.

Pozaekonomiczna działalność RSP wyrażała się w szczególności w realizacji funkcji socjalno-bytowej i kulturalno-oświatowej. Do zakresu funkcji socjalnej RSP w środowisku wiejskim należała przede wszystkim poprawa warunków mieszkaniowych, w tym budowa mieszkań, zaopatrywanie w materiały budowlane, pozyskiwanie fachowców, pomoc w uzyskaniu kredytów budowlanych. Poprawa warunków życia na wsi obejmowała głównie organizowanie sieci sklepów detalicznych i punktów usługowych oraz wyposażenie w wodociągi, instalacje gazowe, budowę dróg, placów gier i zabaw itp.

Integracyjna działalność kulturalno-oświatowa spółdzielni polegała na współtworzeniu infrastruktury kulturalnej: świetlic, klubów, domów kultury, bibliotek itp., a następnie na objęciu nad nimi mecenatu. W jego zakres wchodziła dbałość o wyposażenie w sprzęt i urządzenia, zapewnienie kadry specjalistów, pomoc finansowa umożli-

Tabela 2. Przykłady pozaekonomicznej działalności RSP przed transformacją ustrojową w Polsce

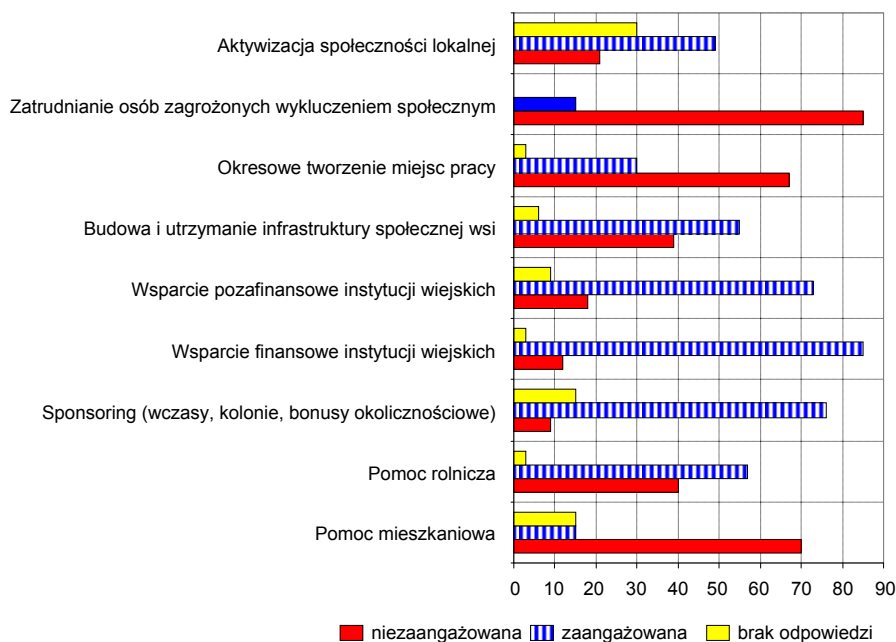
Rodzaj działalności	Przykłady działalności
Socjalno-bytowa	<p>pomoc rolnicza dla członków (zaopatrywanie w produkty rolne, pomoc w gospodarstwie przyzakładowym)</p> <p>pomoc w sprawie mieszkaniowej (budowa, remonty, pożyczki, przydział gruntów budowlanych, zaopatrywanie w materiały)</p> <p>organizowanie wycieczek (wczasy, wycieczki, dodatki urlopowe)</p> <p>opieka medyczna (budowa ośrodków zdrowia, opłata za usługi medyczne, zakup leków)</p> <p>dopłaty do emerytury</p> <p>zapomogi losowe</p> <p>opieka nad dziećmi (obozy wakacyjne, przedszkola)</p> <p>udział w budowie i rozbudowie wiejskiej infrastruktury społecznej (plac zabaw, boiska itp.)</p>
Kulturalno-oświatowa	<p>popularyzacja czytelnictwa literatury i prasy</p> <p>redagowanie gazetki ściennej</p> <p>organizowanie amatorskich zespołów tańca ludowego, zespołów dramatycznych, orkiestr, chórów</p> <p>organizowanie wieczorków autorskich i występów zespołów artystycznych i szkolnych</p> <p>zabawy taneczne</p> <p>prowadzenie kawiarni – miejsca spotkań towarzyskich mieszkańców wsi</p> <p>działalność szkoleniowa, kursy zawodowe</p> <p>uczestnictwo w zajęciach sportowych i wspieranie lokalnych klubów sportowych</p>

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Markuszewski i Olubiński [1988].

wijająca funkcjonowanie tych placówek na odpowiednim poziomie. Oddziaływanie kulturalne RSP na środowisko odbywało się również poprzez imprezy kulturalno-oświatowe (wystawy, pokazy, odczyty, pogadanki i zabawy taneczne). RSP inicjowały w środowisku amatorski ruch artystyczny (chóry, zespoły teatralne, muzyczne, taneczne) oraz rozbudzały zainteresowanie kulturalne mieszkańców organizując wyjazdy do teatru, opery, salonów wystawowych i muzeów [Markuszewski i Olubiński 1988].

Podczas transformacji ustrojowej w Polsce radykalnie zmieniły się warunki funkcjonowania RSP. Spółdzielnie zmuszone, aby dostosować się do reguł gospodarki rynkowej, w pierwszej kolejności postawiły na osiągnięcie efektywności ekonomicznej. Jednocześnie stopniowo zmniejszał się zakres społecznej działalności RSP.

Badania przeprowadzone na próbie 33 RSP z południowo-zachodniej Polski wykazały, że obecnie podmioty te w różnym stopniu są zaangażowane w pomoc społeczną na rzecz swoich członków i ich środowiska lokalnego (rys. 2). W istotnym zakresie RSP udzielają finansowego i pozafinansowego wsparcia instytucjom wiejskim, takim jak szkoły, kluby sportowe czy koła gospodyń wiejskich. Starają się także pomagać w budowie i utrzymaniu infrastruktury wiejskiej (drogi, boiska itp.), a swoim członkom oferują pomoc rolniczą w zakresie utrzymywania ich gospodarstw przydomowych oraz organizują wczasy, wycieczki i sponsorują bonusy okolicznościowe (np. bony na święta).

Rys. 2. Stopień zaangażowania RSP w działalność społeczną współcześnie (% odpowiedzi)
 Źródło: badania własne.

Choć w przypadku RSP funkcja integracyjna lokalnej społeczności właściwie straciła swoje znaczenie wraz z nadejściem nowego klimatu polityczno-gospodarczego kraju, spółdzielnie nadal starają się, w miarę możliwości, uczestniczyć w życiu wsi. Wiele z nich deklaruje chęć pomocy osobom bądź instytucjom, które tego potrzebują i zwykle na deklaracjach sprawa się nie kończy.

ZAKOŃCZENIE

Pomimo burzliwej historii tworzenia i rozwoju rolniczych spółdzielni produkcyjnych w Polsce wiele z tych podmiotów funkcjonuje nadal. Ich istota pozostała niezmienna: wciąż integrują rolników poprzez prowadzenie wspólnego, wielorodzinnego gospodarstwa rolnego oraz podejmują działalność na rzecz ich indywidualnych gospodarstw. Współdziałanie drobnych, rozproszonych producentów rolnych w ramach silnej i przyjaznej organizacji o ściśle określonych zasadach prowadzenia działalności pozwala zapewnić członkom-rolnikom takie ekonomiczne i społeczne profity, których nie są oni w stanie uzyskać, działając w pojedynkę. Ponadto RSP nierzadko pełnią także inne ważne funkcje w życiu lokalnej społeczności, udzielając wsparcia osobom i instytucjom potrzebującym oraz uczestnicząc w inicjatywach społecznych na wsi.

Wiele czynników warunkuje obecnie funkcjonowanie rolniczych spółdzielni produkcyjnych. Pomimo szlachetnych założeń i efektów ich istnienia, RSP borykają jednak

się z istotnymi problemami, zwłaszcza wewnętrznymi, które utrudniają kontynuowanie i rozwój działalności. Poznanie tych czynników i określenie sposobów łagodzenia negatywnych skutków ich oddziaływania wymaga dalszych badań.

LITERATURA

- Bajan K., 1988. Niektóre problemy rolniczej spółdzielczości produkcyjnej. Społeczne i ekonomiczne warunki rozwoju RSP. W: Mater. konf. nauk. IERiGŻ, CZRSP, RKS Buszewko, 22-24. 09.1987. Wyd. Spółdzielcze CZS „Samopomoc Chłopska”, Warszawa, 113.
- Domagalski A., 2006. Spółdzielnie rolnicze – szansa czy konieczność. Wystąpienie na otwarcie konferencji spółdzielczości rolniczej. Spółdzielczość rolnicza w rozwoju wsi i rolnictwa. W: Mater. konf. 1-2.06.2006, Centrum Szkoleniowo-Konferencyjne KZRS „Samopomoc Chłopska” w Miedzeszynie, KRS, Warszawa, 13-16.
- Dzun W., 2009. Spółdzielnie produkcji rolnej w procesie przemian systemowych. Zagad. Ekon. Roln. 4, 74-87.
- Guzewicz W., Zdzieborska M., Żarska A., 2001. Rolnicze spółdzielnie produkcyjne w warunkach gospodarki rynkowej (lata 1989-2000). IERiGŻ, Warszawa.
- Markuszewski Z., Olubiński A., 1988. Oddziaływanie rolniczych spółdzielni produkcyjnych na środowisko wiejskie. W: Rolnicze spółdzielnie produkcyjne w Polsce Ludowej. Red. E. Mazurkiewicz. PWRiL, Warszawa, 302-303.
- Mazurkiewicz E., 1988. Polityczne i społeczne przesłanki tworzenia i rozwoju rolniczych spółdzielni produkcyjnych. W: Rolnicze spółdzielnie produkcyjne w Polsce Ludowej. Red. E. Mazurkiewicz. PWRiL, Warszawa, 8-9.
- Mierzwa D., 2005. W poszukiwaniu nowego modelu spółdzielczości rolniczej. Wyd. AR, Wrocław.
- Pudelkiewicz E., 1990. Samorząd a efektywność ekonomiczna i społeczna w RSP. IERiGŻ, Warszawa.
- Rolnictwo w Polsce. Rolnicze spółdzielnie produkcyjne. 2008. Red. K. Stanisławski. Wyd. „Czarno-Biała”, Bydgoszcz.
- Tomeczak P., 2010. Rolnicza spółdzielczość produkcyjna na Dolnym Śląsku po 1989 roku. Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Ustawa z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze. 1982. Dz.U. Nr 30, poz. 210, art. 138.
- Woś A., 1991. Kierunki i czynniki rozwoju rolnictwa i gospodarki żywnościowej. IERiGŻ, Warszawa.